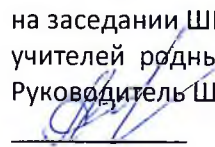

Министерство Просвещения Российской Федерации
Министерство образования и науки Республики Дагестан

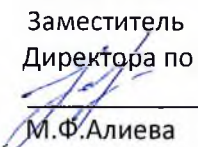
Администрация МО «Город Махачкала»

МБОУ «Гимназия №11»

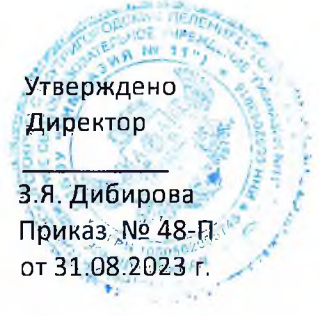
Рассмотрено
на заседании ШМО
учителей родных языков
Руководитель ШМО

А.М.Махмудова
Протокол № 1
от 28.08.2023 г.

Согласовано
Заместитель
Директора по УВР

М.Ф.Алиева

Утверждено
Директор

З.Я. Дибирова
Приказ № 48-П
от 31.08.2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного курса
«Кумыкская литература»
5-9 классы

Махачкала 2023 г.

БАЯНЛЫКЪ СЁЗ

Аслу умуми школалар учун (5–9 класлар) кьумукъ адабиятдан уьлгю иш гёрюв программа 2018-нчи йылны август айыны 3-нде кьабул этилген «Россия Федерацияны билимни гьакьында» деген Федерал законуну «11-нчи 14-нчу статьяларына этилген алмашынывланы гьакьында» деген 317-ФЗ номерли Федерал закону яшавгъа чыгъара туруп, федерал пачалыкъ стандартлагъа гёре ва пачалыкъ умуми билим берив тармакъда тасдыкъ этилген гесимлени (Россияны Юстиция Министерлигини 2021-нчи йылны июнь айны 5-де 64101 номери булан гьисапгъа алынган Россия Федерацияны билим берив министрлигини 2021-нчи йылда май айны 31-нде 287-нчи номерли буйругъу булан «Орта класлар учун аслу билим берив Федерал Пачалыкъ гесимлерини талапларына гёре камилешдирилип мугъкамлашдырылган); «Къумукъ адабият ва Къумукъ тил» предметлени бёлуклери, тарбиялавгъа байлавлу уьлгю программасы 2020-нчи йылны июнь айыны 2-синде ФУМО-ну умуми билим беривге байлавлу чыгъарган кьараргъа гёре Россия Федерацияны Гьукуматыны 2016 – йылны апрель айны 9-да 637-р номерли буйругъу булан тасдыкъ этилген.

«Къумукъ адабият» предметни умуми характеристикасы

Школада уьйренилеген предметлени арасында яшланы кьылыкъ, ругъ якъдан тарбиялавда адабият дарслар аслу ерни тутта. Олар не даражада, нечик юрюлегенинден охувчу яшларда наслудан-наслугъа бериле гелеген халкъны асил хасиятларыны уьлгюлерин болдурмакъ, камилешдирмек йимик масъалалар гьасил бола. Шо себепден муаллим бу дарслагъа бек жаваплы ва тындырыкълы янашма герек. Адабият дарсларда охувчуларда ана тилине ва адабиятына бакъган сюювню тувдурув муаллимге борч. О дарсланы аслу борчларындан бирдагъысы чебер асарланы тарихи яшавдагъы ерин ва идея масъаласын тюз англатмакъ, шоланы чеберлик ягъына дурус кьыймат бермеге уьйретмек.

Чебер асарланы тилин уйренив охувчулагъа сёзню чеберлигин, гёзеллигин англамагъа, ана тилни стиль якъдан чеберлигине ес болмагъа болушлукъ эте.

Уьлгю иш гёрюв программа 5–7-нчи класларда адабиятны тематика-хронология 8–9-нчу класларда тарихи-хронология принциплеге гёре тизилген.

5–7-нчи класларда аслу гъалда асарланы чеберлик маънасына тергев бериле, 8–9-нчу класларда буса охувчулагъа язувчуланы яшавундан, асарланы келпет ва чеберлик аламатларындан, адабиятны теориясындан мекенли маълуматлар бериле.

«Къумукъ адабият» предметни уйренивню муратлары

Янгы стандартлар аслу умуми билим берив системасында охувчуланы билим даражасын тюз багъалавда кюрчю болуп токътай. Янгы стандартлар бизин Ватанны кёп миллетли халкъларыны маданиятын, ана тилин уйренивге, сакълавгъа, ону оьсдюрювге ихтиярларын, ана тилинде аслу умуми билим алывда имканлыкълар болдурувгъа, адат-къылыгъын сакълавлгъа бакъдырылгъан. Шолайлыкъда, уьлгю иш гёрюв программа айры охувчуну билим даражаларын оьсдюрювге эркин ёл ача, ону класда, уйде, оьзбашына чалышып, интернетден пайдаланып, билим-тарбиясын артдырмагъа генг имканлыкълар бере.

Адабият предметни алдында салынагъан аслу **муратлар:**

– охувчуларда дюньягъа, гъалиги яшавгъа байлавлу англавланы генглешдишив, олагъа тюз багъа берив;

– ватангъа, халкъына бакъгъан сюювню артдырыв, патриот гыслени тарбиялав;

– охувчуларда адабиятны предмет гысапда уйренивге бакъдырылгъан яратывчулукъ иш бажарывчукъларын ва мердешлерин мюлк этив;

– адабиятны гөрмекли чебер асарларына асасланып, дюнъя гертиликке багъа берип, кылыкъ-тарбия, гезеллик, оър инсан аралыкълар йимик англавланы оьсдюрюв.

Федерал пачалыкъ билим берив стандартны «Тил ва адабият илму» (филология) бёлюгюнде адабиятны уьйренивню алдына шулай аслу **масъалалар** салынгъан:

1. оьзюню гележекде билим даражасын оьсдюрювде адабиятны уьйренивню агъамиятын англамакъ; арты бёлюнмейген, бир ёрукъда юрюлеген охувну оьзюню дюнъягъа къаравларын, англавларын болдурувда, дюнъяда адамны ва жамиятны аралыкъларын гелишдириивде къурал гысапда къолламакъ;

2. адабият асарланы охуп, тюз англав халкъны мили маданиятын, яшавун уьйренивде аслу къурал болуп токътайгъанын англамакъ;

3. гөрмекли чебер асарланы уьйренивню натижасында ана тилни гезеллигин, ону байлыгъын, тил имканлыкъларын оьз халкъыны ва дагъыстан миллетлени маданиятын англап, сезип бажармакъ;

4. тюрлю-тюрлю жанрлардагъы асарланы уьйренивде авуздан ва язып оьз ойларын айтып, пикирлешип, охулгъан асарны чечивде ортакъчылыкъ этип, оьзбашына охулажакъ асарланы гезалгъа тутуп, планын къуруп бажарагъан охувчуну тарбияламакъ;

5. чебер адабият асарланы оьзюне хас болгъан башгъалыкъларын англап, оланы илму, иш, публицистика асарлардан айырып, охулгъан асарланы идея-маъна ягъындан чечип, танкъыт этип, оларда суратлангъан яшав гъалланы англап бажармакъ;

6. сёзню чеберлик гючюн сезивде адабият теория англавланы агъамиятын англамакъ; охувчуларда бар билимлеге ва англавлагъа таянып (тарихден, музыкадан, эстетикадан) предметлени арасындагъы байлавну пайдалы къайдада къолламакъ;

7. предметни уйренивде озюне хас умуми охув мердешлени болдурмакъ (личностный);

8. дарсда берилеген англавланы теренлигине ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъуна тюшонмек (метапредметный);

9. предметден алынагъан билим натижалагъа ес болмакъ (предметный);

10. тюрю-тюрю источниклерден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.

Охув планда «Къумкъ адабият» предметни ери

«Къумукъ адабият» предметни уйренивге программада 153 сагъат гёрсетилген. Шолардан гъар класда йылгъа – 34 сагъат, жумада – 1 сагъат берилген.,9 -17 сагъат.

Янги стандартлар муаллимге, программада айрыча бёлюклени уйренивге гёрсетилген сагъатланы умуми санавун сакълап, асарланы уйренивге, тюрю яратывчулукъ ишлени оьтгеривге оьзтёрече янашмагъа, демек сагъатланы тийишли гёреген кюйде пайламагъа имканлыкълар бере.

«КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТНИ ИЧДЕЛИГИ 5 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Халкъ ёммакълар. «Къарачач», «Денгиз ат», «Тюгю-тюгю, тюгю алтын». *Адабиятны теориясындан.* Ёммакъларда ошатывлар ва маънадашлар.

«Молла Насрутдинни хабарлары».

«Чечеген ёммакълар». Чечеген ёммакълар гъакъында англав.

Авторлу ёммакълар. Анвар Гъажиев. «Авузгъа бош акъ бабиш»; Аяв Акавов. «Тогъуз башлы Аждагъаны оьлтюрген нарт Эсенболат».

ХІХ – АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ – ХХ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ КЪУМУКЪ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Чатакъ йыр», «Бары да зат бар Къазакъны эсинде», «Эр уланлар намус салмай юрекге».

Адабиятны теориясындан. Шиъруну гъакъында англав.

Абдулла Магъамматов. «Илму – яшав хазнасы».

Къазияв Али. «Бёрюакъай ва Арлан ит».

Наби Ханмурзаев. «Хошгелдинг, язбаш».

Алимпаша Салаватов. «Етим», «Охума йиберигиз».

ХХ – АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ – ХХІ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ КЪУМУКЪ АДАБИЯТДАН

Ибрагъим Керимов. «Игит тувгъан гюн».

Магъамматсолтан Ягъияев. «Гюмюш карандаш».

Изамит Асеков. «Бола бусанг – болат бол», «Къушлар уя гъазирлей».

Микайыл Абуков. «Арт дёгерчиклер».

Акъай Акъаев. «Ярайгъан затмы», «Ана тил».

Абдулмежит Межитов. «Юртну ийиси», «Ватан деген не затдыр?».

Магъаммат-Шапи Минатуллаев. «Бийийген бёрю».

Адабиятны теориясындан. Масалны гъакъында англав.

Магъаммат Атабаев. «Ёлтабар».

Адабиятны теориясындан. Поэманы гъакъында англав.

Камал Абуков. «Саякъ ит саялы» (хабардан гесеклер).

Агъмат Жачаев. «Ана».

Магъаммат-Наби Халилов. «Белгисиз кыргызан» («Сали-Сулейман» деген романдан гесеклер).

Бадрутдин Магъамматов. «Атама кагъыз, «Вёре, вёре вёре».

Багъавутдин Гъажиев. «Нарынкъала».

Рукъият Устарханова. «Сагъат».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Кочхюр Сайт. «Мурсалхангъа налат болсун».

Гъамзат Цадаса. «Яревке пайлав», «Маймун ва агъач уста».

Абумуслим Жафаров. «Къанатлы йыртгъыч».

Адабиятны теориясындан. Пейзаж.

Бадави Рамазанов. «*Сурат*».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Чечеген ёммакълар.

А. Гъажиев «Авузгъа бош акъ бабиш» (ёммакъдан гесек).

Й. Къазакъ. «Чатакъ йыр».

А. Салаватов. «Охума йиберигиз».

И. Асеков. «Бола бусанг – болат бол».

А. Акъаев. «Ярайгъан затмы».

М. Минатуллаев. «Бийийген бёрю».

А. Жачаев. «Ана».

Б. Магъамматов. «Атама кагъыз».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

Чечеген ёммакълар.

Янгылтмачлар.

Чебер адабият:

А. Акавов. «Бёрюню де, тюлкюню де инге салгъан порсукъну ёммагъы».

С. Стальский. «Яшлагъа».

А. Межитов. «Сариялым».

А. Къазиев. «Кирпи», «Обмюр».

М. Ягъияев. «Бир орамны игитлери».

К. Абуков. «Халкъдан яшырып».

М. Шихвердиев. «Гюкюк бала».

А. Акъаев. «Дюнья».

Б. Магъамматов. «Къакъашуралы яшланы йыры».

М. Атабаев. «Мени къурдашларым».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Ёммакълар.

А. Акавов. «Такъалыбакъа ва гёгюрчюн».

Араб ёммакъ. «Денгиз Синдибад».

М. Ягъияев. «Тынчтурмас», «Салам кагъыз».

Ш. Альбериев. «Къыр жанланы къуванчы».

А. Акъаев. «Уллу болма сюемен».

Ж. Керимова. «Парахатлыкъны маршы».

А. Гъажиев. «Гелигиз», «Дав болмаса шо герек».

А. Абу-Бакар. «Топуракъ».

Ф. Алиева. «Энемжаяны уълешемен».

Б. Дадашев. «Салам, май».

М. Абасил. «Акъ гёгюрчюн».

6 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Игитлик эпос. «Къарткъожакъ булан Макъсуманны йыры».

Адабиятны теориясындан. Эпос поэзияны гъакъында англав.

Халкъ поэзиясы. Адаткъылыкъ йырлар. Гюдюрбай. Къакъакакълар.

Адабиятны теориясындан. Йырны гъакъында англав.

XIX–НЧУ АСРУДАГЪЫ ВА XX-НЧЫ СРУНУ БИРИНЧИ

ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Эренлер деген булан эр болмас», «Гёргенибиз кёкюреклеге сыйышмай», «Таргъуну алды дерия-денгиз дегиз», «Батыр булан къурдаш бол».

Адабиятны теориясындан. Эсгиленген ва аз къолланагъан сёзлени гъакъында англав.

Магъаммат-апенди Османов. «Гёгюрчюнлени арзасы».

Абусупьян Акаев. «Къызыяшланы тилинден бир шикаят», «Мактапгъа бар, мактапгъа».

Наби Ханмурзаев. «Мактаплы ёлдашлагъа эки сёз».

Багъавутдин Астемиров. «Арслан, бёрю ва тюлкю», «Язбаш».

XX-НЧЫ АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТ

Абдулвагъап Сулейманов. «Днепрни игити».

Аткъай. «Бувулду солакъ – инанмасанг, гел де, бакъ».

Анвар Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы», «Чалмалы бёрю».

Камил Султанов. «Сен тюлкю бусанг, мен къуйругъуман».

Шарип Альбериев. «Сюйрюжибин ва къарлыгъач».

Микайыл Абуков. «Биринчи савгъат».

Камал Абуков. «Къартны гёзьяшлары».

Ибрагъим Ибрагъимов. «Челтирли кагъыз».

Акъай Акъаев. «Хожатав».

Бадрутдин Магъамматов. «Минкюллю», «Дербиш Абулай».

Жаминат Керимова. «Ата юртум».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Омарла Батырай. «Игитни гъакъындан шиърулар», «Сабанчыгъа».

Етим Эмин. «Огъ, бизин яшав!», «Чарслы заман».

Эфенди Капиев. «Йыр».

Расул Гъамзатов. «Турналар», «Вера Васильевна».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

«Къарткъожакъ булан Макъсуман» (йырдан гесек).

Й. Къазакъ «Эренлер деген булан эр болмас».

А. Акаев. «Мактапгъа бар, мактапгъа».

Б. Астемиров. «Арслан, бёрю ва тюлкю».

А. Сулейманов. «Днепрни игити» (поэмадан гесек).

А. Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы» (поэмадан гесек).

К. Абуков. «Къартны гёзьяшлары» (поэмадан гесек).

Ж. Керимова. «Ата юрт».

Р. Гъамзатов. «Турналар».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

Айтывлар ва аталар сёзлери.

А. Гъажиев. «Алты юлдуз».

Б. Гъажиев. «Йырчы Казакъ».

К. Султанов. «Бёрюлер ва итлер».

Ш. Абдуллаев. «Жийрен ойчу».
М.Халилов. «Аты данггъа айтылгъан».
А.Жачаев. «Ана тил-алтын хазна».
М. Къадиров. «Анасы ва балалары».
Ж. Керимова. «Ана».
Т.Бийболатов. «Язбаш геле», «Яй».
Б. Астемиров. «Язбаш».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Къумукъ халкъ ёммакълары.
А. Акавов. «Нарт», «Зурнайчыны хабары».
Игит тарихи йырлар.
Гъ. Анвар. «Дарай кёпюр».
И. Керимов. «Хабарлар».
И. Ибрагъимов. «Йиберсинми йибермесинми?».
Аткъай. «Айны уьстюндеги къойчу».
М. Абуков. «Душман бир гылла къура».
И. Асеков. «Яшлыкъны йырлары».
М. Атабаев. «Мен яшлыкъдан тоймагъанман».
Ж. Керимова. «Назим Хикмет».
Ш. Алишева. «Бийиймен».
И. Казиев. «Мени алтын чабагъым».
К. Абуков. «Йылланы рагъмусу».

7

КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Эпос йырлар. «Айгъазини йыры, «Абдулланы йыры».
Къанна къазакъ йырлар.
Ойлу йырлар.
Къумукъ мифлер. «Къылыч ургъан яр», «Эмен терек».
Адабиятны теориясындан. Мифлени гъакъында англав.
Легендалар. «Таш улан».
Адабиятны теориясындан. Легенданы гъакъында англав.

ХІХ-НЧУ АСРУНУ ВА ХХ-НЧЫ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Гетгенибиз гёкша марал гюз эди», «Не билейим юз дынкъы бар ханланы».

Адабиятны теориясындан. Архаизмлер.

Къоччакъай Жамалдин. «Оъюп тирилген кююм».

Адабиятны теориясындан. Сатираны гъакъында англав.

Абусупьян Акъаев. «Къылыкъ китап».

Темирболат Бийболатов. «Вай, Къазакълар яллатды», «Гъей Дагъыстанлы, уян».

Зайналабид Батырмурзаев. «Тангчолпан», «Кериван гетди».

Алимпаша Салаватов. «Къарачач».

Адабиятны теориясындан. Драма. Диалог.

ХХ АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Аткъай. «Мени халкъым», «Къайырхан булакъ», «Ачув – сайда, рагъму теренде».

Магъаммат-Солтан Ягъияев. «Топуракъ сёйлей».

Магъаммат Атабаев. «Урлангъан ажжал».

Баммат Атаев. «Шавхалны гиччи уланы».

Камал Абуков. «Очакъда от сёнгюнче».

Агъмат Жачаев. «Бёрк бар сени башында», «Мен Къумукъман».

Бадрутдин Магъамматов. «Оъртен».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Абуталип Къапуров. «Мени яшавум».

Адабиятны теориясындан: Хабарны гъакъында англав.

Багъавдин Митаров. «Билдиригиз дослагъа».

Расул Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммакъ».

Алирза Саидов. «Гелигиз, къурдашлар!».

Кадрия. «Ананы оъювю».

Адабиятны теориясындан. Балладаны гъакъында англав.

Рашит Рашитов. «Адамгъа макътав».

Къазбек Мазаев. «Периште».

Гечилген дарсланы такрарлав.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

«Айгъазини йыры» (йырдан гесек).

«Абдулланы йыры» (йырдан гесек).

Легенда. «Таш улан» (легендадан гесек).
Й. Къазакъ «Гетгенибиз гёкша марал гюз эди».
З. Батырмурзаев. «Тангчолпан».
М. Атабаев. «Урлангъан ажжал» (поэмадан гесек).
К. Абуков. «Очакъда от сёнгенче» (повестден гесек).
А. Жачаев. «Мен къумукъман».
А. Сайитов. «Бизге къонакъ болугъуз».
Б. Магъамматов. «Оъртен».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

А. Гъажиев. «Къумукътюз».
Гъ. Давутов. «Чиркей денгизни йыры».
Б. Атаев. «Сапун тавну Арсланы».
Р. Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммакъ».
Ш. Алишева. «Анжи къалам».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН:

«Эльдарушну йыры»
Й. Къазакъ. «Гъакъыллы эсин ютмас».
Аткъай. «Состав булан Рашия».
И. Асеков. «Школаны бавунда», «Янгыз терек бав болмас».
А. Атаев. «Таш перде».
Ж. Керимова. «Къурчакъ ойнамайгъан яш».
Б. Гъажиев. «Заманны къонгураву».
М.-З. Аминов. «Дослукъну элинде», «Булутлар».
Х. Хаметова. «Эки ата».

8

КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ОРТА ЮЗ ЙЫЛЛАРДАГЪЫ АДАБИЯТ (XV-XIX АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫ)

XV-XIX асрудагъы адабиятдан аслу маълуматлар. Бу девюрдеги классиклени асарларында озлени яшавун суратлаву, яшавда бар терсликlege къаршы оланы къазапланыву. Ерли зулмучуланы баш гётеривю. Й. Къазакъны, М. Османовну, М. Алибековну, Къ. Мирзаны, Е. Эминни, И. Алигъажини ва башгъаланы яратывчулукъ ёллары.

Йырчы Къазакъ. «Мен Къазакъман, Къазакъман», «Насип», «Магъаммат-апенди Османовгъа кагъыз», «Хасай бийни олюмюне багъышлангъан марсия».

Магъаммат-апенди Османов. «Шавхалны къаласы».

Абусупиян Акаев. «Яшлагъа насигъат тюрк».

Манай Алибеков. «Байрам, тойда гъалиги яшланы йыбанагъан кюйлери».

Нугъай Батырмурзаев. «Языкъ Гъабибат».

Дадав Магъамматов. «Дагъыстан атлы полкнуну йыры», «Сав дюнъягъа занг урайым», «Айтар эдим».

1920–1945-НЧИ ЙЫЛЛАРДАГЪЫ АДАБИЯТ

XX-нчы асруну башындагъы адабиятны оьсюв ёллары. Адабиятгъа къошум этген къумукъ ва дагъыстан шаирлени ва язывчуланы асарлары. Наби Ханмурзаев, Багъавутдин Астемиров, Алимпаша Салаватов, Юсуп Гереев асарлары булан этген къошуму.

Темирболат Бийболатов. «Къурбатлыкъ», «Тутгъун», «Батагъада ярыш».

Багъавутдин Астемиров. «Талчыкълы гюнлерде», «Туснакъда бир нече ойлар», «Намарт дос».

Наби Ханмурзаев. «Бочкени канты».

Адабиятны теориясындан. Сатира.

Алимпаша Салаватов. «Айгъази».

Адабиятны теориясындан. Драма.

Юсуп Гереев. «Абия-ханум», «Ажайны планлары».

Адабиятны теориясындан. Хабарны гъакъында англав.

Абдулвагъап Сулейманов. «Биринчи кагъыз».

Аткъай. «Къубагийик мююзлер».

Баммат Атаев. «Дав майдан».

Кадрия. «Ногъайым».

Адабият теориясындан. Адабиятда къолланагъан жанрлар. Чебер асарны тизими, тили. Шаирлик синтаксиси.

Гечилген дарсланы такрарлав.

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Мунги Агъмат. «Яш гюбечилени йыры».

Мардахай Авшалум. «Базыкъ къурсакълар».

Къалукълу Мирза. «Хангъа жавап».

Инхолу Али-Гъажи. «Акъ гире».

Етим Эмин. «Огъ, бизин яшав!».

Мугъутдин Чаринов. «Эркинлик».

Эфенди Капиев. «Йыр».

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Й. Къазакъ «Мен Къазакъман, Къазакъман».

А. Акаев. «Яшлагъа насигъат тюрк».

Е. Эмин. «Огъ, бизин яшав!».
М. Алибеков. «Байрам - тойда гъалиги яшланы йыбанагъан кюйлери».
Т. Бийболатов. «Тутгъун».
Б. Астемиров. «Галчыкълы гюнлерде».
А. Сулейманов. «Биринчи кагъыз».
А. Гъажамматов. «Къубагийик мююзлер».
ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:
КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН:
М. Алибеков. «Моллалар».
А. Акаев. «Манайгъа жавап».
Къ. Али. «Давдан кагъыз», «Янтаймагъа ярамас».
Н. Ханмурзаев. «Сайламлы йырлар».
К. Абуков. «Тайгъакъ сокъмакъ».
И. Керимов. «Ашны гъакъында хабарлар».
Ш. Альбериев. «Къысматыма къабулман».
Б. Магъамматов. «Перезе толкъун».
Р. Фатуев. «Йырчы Къазакъ».
Ч. Айтматов. «Эрте учгъан турналар».
Гъ. Сайитов. «Къалайчылар».
Р. Гъамзатов. «Ахырынчы багъа».

9

КЛАС

XX-АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ ВА ХХІ-АСРУНУ БАШЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Бу девюрдеги адабиятны оьсюв ёллары. Шо йылларда къумукъ адабиятгъа гелген янгы наслу. Поэзияны, прозаны, драматургияны тармагъындагъы уьстюнлюклер. Адабиятгъа ес болгъан тема, идея, чеберлик белгилер.

Абдурагъман Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю».

Амир Къурбанов. «Асиятны сюювю».

Аткъай. «Рабият».

Анвар Гъажиев. «Анадол айтды», «Сёнмейген юлдузлар».

Магъамматсолтан Ягъияев. «Бир оьрню – бир эниши» (повестден гесек).

Адабиятны теориясындан. Адабият асарны игити ва ону прототипи.

Ибрагъим Керимов. «Тюшюммю-тюшюммю».

Шарип Албериев. «Мени байлыгъым», «Мен къабулман», «Адам ва топуракъ».

Агъмат Жачаев. «Аш гесек», «Ана тил».

Умукюрсюн Мантаева. «Ёлугъув».

Акъай Акъаев. «Кюрчю ташлар».

Жаминат Керимова. «Тул къыз».

Зарипат Атаева. «Къурдашлар кыйынлы гюн табулар».

Гъайбулла Давутов. «Орман булакъ» (повестден гесеклер).

Мустапа Гъусейнов. «Бай гелин».

Алим Къабардиев. «Жансари» (повестден гесеклер).

Адабиятны теориясындан. Адабият асарны тилини чеберлиги

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Расул Гъамзатов. «Ана тил», «Россияны солдатлары».

Адабиятны теориясындан. Чебер адабият асарланы тили. Шиъру тилни кюрчю башгъалыкълары. Адабиятны халкъны яшавундагъы ери, ёругъу.

Муталиб Митаров. «Сырын ачыв».

Агъмтхан Абу-Бакар. «Къалалы къыз».

Магъаммат-Загъит Аминов. «Аривлюк» (легенда).

Расулов Магъамматрасул. «Гертмелер».

Гечилген дарсланы такрарлав.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

А. Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю» (поэмадан гесек).

Аткъай. «Рабият» (поэмадан гесек).

А. Гъажиев. «Сёнмейген юлдузлар» (поэмадан гесек).

А. Акъаев. «Кюрчю ташлар».

А. Жачаев. «Аш гесек».

Ж. Керимова. «Тул къыз».

Р. Гъамзатов. «Россияны солдатлары».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН:

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН.

Аткъай. «Сыралы къоллар».

Гъ. Анвар. «Энемжая».

И. Керимов. «Къаракъушну уясы кёкде».

И. Ибрагъимов. «Къазанышлы Къагъирни хабарлары».

Ш. Альбериев. «Жанлы толкъун», «Тавдай мени юрегим».

М. Атабаев. «Там сагъат».

А. Акъаев. «Балкон», «Ханкёпюр», «Оъзден».

А. Жачаев. «Савлай гёмюлген ана».

М. Абуков. «Душман бир гылла кбура».

З. Атаева. «Авлакъ чечеклер».
А. Жафаров. «Савланы гёммей».

«КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТНИ УЪЙРЕНИВНЮ НАТИЖАЛАРЫ

Аслу умуми школалар учун къумукъ адабиятдан билим берив уългю программа гьар класгъа гёре алынма герек билимлерин, бажарывлукъларын, тюрлю гьаракатларын (предметден алынагъан билимлер (предметный), дарсда берилеген англавланы теренлигин ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъун (метапредметный) ва озьуне хас натижаланы (личностный) токъташдыра.

Озьуне хас

Шу талап аян этип айтгъанда, охувчу, озьбашына чалышып, алгъа багъып озьювню, яшавда озь ерин табывну, алгъан билимлерин охувда къоллавану ва билим алывгъа бакъдырылгъан чалышывун арагъа чыгъарывну англата.

Жамиятны ва адамланы бир-бирини арасындагъы лап аслу байлавлукъланы гелиши, маъна ва сан янындан алгъанда иш булан байлавлу адамны озьуне бакъгъан якъдагъы ва ватандашлыкъ англавлары, жамият арада болмагъа тюшеген ихтиярланы якълавдагъы англавлары, алдына мекенли мурат салып болагъанлыгъы, яшавда озь ерин табып билегенлиги, кёп тюрлю маданиятлар бар дюнья жамиятында Россияны озьтёречилигин билмек ва англамакъ – булар бары да озьбашына чалышып, гьар охувчуну алдына салынагъан талаплар гысаплана.

– Инсанны кылыкъ-тарбия хасиятларын мюлк этив, кёп миллетли Ватанына бакъгъан сюювню тарбиялав, озь адабиятына ва маданиятына, озьге миллетлени маданиятына гьюрмет этив;

– сёйлев ва тил масъалаланы чечивде тюрлю источниклени (сёзлюклер, энциклопедиялар, интернет ресурслар) къоллав.

Дарсда берилеген англавланы теренлиги ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъу

Бу талапгъа охувчулагъа дарсны барышында озге предметлер булангъы байлавлукъну гъакъында берилеген англавлар, тюрлю источниклени, шоланы ичинде интернет ресурсланы къоллап, билимлерин артдырыв, оланы дюнья къаравларында ва халкъ арада тюз къоллап, башлап ерли план къуруп, охутув ишни натижаларын озге муаллимлер ва тенглилери булан бирликде яшавгъа чыгъарывда озтёрече ёлланы белгилев бола.

– Асарны проблемасын англап, гипотезаны арагъа чыгъарыв, материалны къурашдырыв, озюню къаравларын гертилемек учун далиллер гелтирив, айтылагъан пикруланы себеп аралыкъларын авуздан ва язып англатып билив, гъасиллер чыгъарыв;

– озбашына оз ишин къуруп, озюню муштарлыкъ гъавасларын белгилеп бажарыв;

– тюрлю маълуматлар береген источниклени табып, оланы чечип, озбашына къоллап бажарыв.

Предметден алынагъан билимлер

Предметни уйренивде охувчулар шо предмет булан байлавлу хас билимлеге ес болув, программагъа гёре дарсда этилме герек ишлени тюрлюлерин, дарсда къолланагъан тюрлю-тюрлю метод къайдаланы ва шоланы дарсны барышында, билим берив проектлени яшавгъа чыгъарывда ва яшавда болагъан гъалларда къоллап билив, ондан къайры да, охувчулар билим алывда илму даражада ойлашып, дарсда гечилеген материалны илму булангъы байлавлугъун токъташдырыв, илму терминологияны къоллап билив аслу талаплардан санала.

1. Билив сферада:

– гечилген асарланы аслу проблематикасын англап;

– адабият асарланы язылгъан девюрю булангъы байлавлугъун, айрылыкъларын, сонг да кылыкъ масъалаланы гъалиги заман булан гелишивюн гёрсетив;

– адабият асарны чечип бажарыв: ону къайсы жанргъа гирегенин токъташдырыв, темасын, идеясын, кылыкъ-тарбия гючюн англав, игитлерин суратламав, бир яда бир нече асарны игитлерин тенглешдишив;

– асарны агъвалат янын (сюжетин), къурулушун (композициясын), тилини чебер-суратлав алааматларын белгилев, оланы асарны идея маънасын чечивде ролюн англав (филология чечивню элементлери).

2. Айлана дюнья сферада:

– анадаш адабиятны ва маданиятны кылыкъ-тарбия якъдан агъамиятына тюшюнюв, оланы озге миллетлени адат, кылыкъ-тарбия хасиятлары булан тенглешдишив;

– асарлагъа озтёрече къаравларын болдурув, оланы багъалав;

– авторну ойларын англав, олагъа багъа берив.

3. Сёйлев сферада:

– тюрлю жанрлардагъа адабият асарланы англап, чебер охув;

– проза асарны яда ону гесеклерин, ана тилни чеберлик къуралларын къоллап, текстден цитаталар гелтирип, хабарлап бажарыв; асаргъа текстге гёре салынгъан соравагъа жаваплар берив; авуздан тюрлю-тюрлю монологланы айтып, диалогну юрютюп болув;

– гечилген асарланы идея-тематикасына байлавлу изложениелер, сочинениелер, класда ва уйде яратывчулукъ ишлер языв; адабият ва умуми маданият темалагъа проектлер онгарыв.

4. Эстетика сферада:

– адабиятны сёз инчесаният гысапда англав, ону гёзеллигин, чеберлигин гыс этив;

– адабият асарларда чебер келпетлени яратывда тилни чеберлик алааматларыны, ана тилни сёз байлыгъыны агъамиятын англав.

КЛАСЛАГЪА ГЁРЕ ПРЕДМЕТДЕН АЛЫНАГЪАН БИЛИМЛЕР

V

КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасына тюшонюп, хабарын айтып бажарыв;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билив;
- адабият асарны чечивде башлапгъы бажарывлукълагъа мюлк болмакъ (сюжетин англамакъ, идея-чебер маънасын чечивде чебер-суратлав кьураллагъа багъа берип болмакъ);
- тюрлю жанрлардагъы асарланы башгъалыкъларын айырыв;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюнден билив;
- асарны сюжети булан байлавлу аслу теория англавланы кьоллап бажарыв (композиция, завязка, кульминация, развязка: пролог, эпилог ва ш.б.);
- даллилер гелтирип, гъасиллер чыгъарыв;
- тюрлю маълуматлар береген источникдени табыв, чечив, оланы озбашына кьоллап, пайдаланып бажарыв.

VI

КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасына тюшонюп, хабарын айтып бажарыв;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билив;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюнден билив;
- адабият асарны чечив мердешлерин артырмакъ (асарны игитлерин суратламакъ, оланы асарны сюжетиндеги ерин белгилемек, асарны идея-маъна якъдан чечивде чебер-суратлав кьуралланы ери);
- асаргъа гёре тюрлю яратывчулукъ ишлени авуздан айтып ва язып билив;
- игитни суратлава аслу теоретика англавланы билив (адабият игит, игитни аты, кылыкъ хасияты, ону озге игитлер булангъы аралыгъы, игитни сёйлев тили, авторну къараву).

- даллилер гелтирип, гьасиллер чыгъарыв.
- материалны кьурашдырыв, тизив мердешлени артдырыв;
- справочный материаллар ва интернет ресурслар булан ишлеп бажарыв, проектлер кьурув.

VII

КЛАС

- программада гьрсетилген асарланы чебер охуп, маънасын тюз англав;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билмек;
- программада гьрсетилген асарланы гьнгюнден билив;
- адабият асарны чечив мердешлерине ес болмакъ (асарны, даллилер гелтирип, жанрын, композициясын, сюжетин белгилемек, игитлерин суратлав);
- игитни суратлава аслу теоретика англавланы билив (адабият игит, игитни аты, кьылыкъ хасияты, ону озге игитлер булангъы аралыгъы, игитни сьйлев тили, авторну кьараву);
- язывчу суратлагъан агьвалатланы авуз сьз булан хабарламагъа, ортакъчылыкъ этеген игитлени хасиятларын гьрсетмек учун гечилген асарны ичинден агьамиятлы гесеклерин айырыв;
- асарны устьюнде ишлевде оз пикруларын айтып, оланы текстден кьыйышагъан мисалланы гелтирип, исбат этип бажарыв;
- гечилген асарны эки игитин, олагъа гьре авторну янашывун токъташдырмакъ учун тенглешдирив;
- эпос ва лирика асарланы хас белгилерин айырыв.
- справочный материаллар ва интернет ресурслар булан ишлеп бажарыв, проектлер кьурув.

VIII

КЛАС

- программада гьрсетилген асарланы чебер охуп, маънасын тюз англав;
- тарихи тематикасы булангъы асарны чечив кьайдалагъа ес болув (тарих материалланы, сьзлюклени, тарихи баянлыкъланы кьоллав);
- чебер келпет (образ), тема, идея, сюжет, асарны композициясы, кьапия

(рифма) йимик англавлагъа ес болув; оланы гечилген асарда сюжетни, идея ва чеберлик маънасын чечивде ерин белгилев;

— эпос асарларда девюр яшавну суратлав, шо агъвалатланы гъалиги заманны жамият яшаву булан тенгleshдишив, олагъа озъ къаравларындан чыгъып, багъа берив.

— охулгъан асаргъа байлавлу озъ ойларын далиллер гелтирив, гертилеп бажарыв:

— интернет ресурсланы, справочный материалланы ва олар булан ишлев мердешлени артдырив.

IX

КЛАС

— программаны олъчевюнде гёрсетилген чебер асарланы тарих адабият процессни бир гесеги гысапда мюлк этив;

— гечилген текстлени билив ва адабият процессни гъакъында умуми англав;

— жанр, сюжет, композиция, асарны игитлери ва асарны суратлайгъан бары да чебер башгъалыкълары айырив.

Дарсда берилеген англавланы теренлиги ва предметлен

бири-бири булангъы байлавлу натижалар (метапредметный)

— тюрлю журалардагъы планланы къурув къайдалары булан эркин кюйде пайдаланыв;

— хабарын айтывну тюрлю жураларын къоллап бажарыв;

— охулгъан асаргъа байлавлу озъ ойларын далиллер гелтирив, гертилеп бажарыв;

— озъбашына интернет ресурсланы, справочный материалланы ва олар булан ишлев мердешлени актив кюйде артдырив;

— тюрлю темалагъа байлавлу проектлер къурув.

— озъбашына охулгъан асарланы, тюз характеристика берив, багъалап бажарыв

**5 класс – родная (кумыкская) литература
(всего 34 ч 1 час в неделю).**

№ п/п	Наименование разделов и тем	Кол-во часов	Сроки проведения
1.	Авуз яратывчулукъдан англав. Ёмакълардан англав. Ёмакъ «Къарачач». (Сказка «Черная коса»)	2	05.09 12.09
2.	Ёмакъ «Денгиз ат» (Сказка «Морской конь»)	2	19.09; 26.09
3.	Авудан айтылагъан Молла Насрутдинни хабарлары (Рассказы про Молла Насрутдина)	1	03.10
4.	Чечеген ёмакълар (Загадки)	1	10.10
5.	Аяв Акавов «Тогъуз башлы Аждагъаны оьлтюрген нарт»	1	17.10
6.	Класдан тышда охумакъ учун (Внеклассное чтение)	1	24.10
7.	Адабият ёмакълардан, хабарлардан, легендалардан англав. (Понятие о литературных сказках, рассказах и легендах) Анвар Гъажиев «Авузгъа бош акъ бабиш»	2	07.11 14.11
8.	Йырчы Къзакъ. Яратывчулугъундан англав. (Творчество поэта) «Чатакъ йыр»	2	21.11 28.11
9.	Йырчы Къзакъ «Бары зат бар Къзакъны эсинде». «Эр уланлар намус салмай юрекге»	1	05.12
10.	Абдулла Магъамматов «Илму яшав хазнасы»	1	12.12
11.	Сочинение «Мен сюеген адабият келпет»	1	19.12
12.	Класдан тышда охумакъ учун (Внеклассное чтение)	1	26.12
13.	Гъамзат Цадаса «Яревке пайлав». «Маймун ва агъач уста»	1	09.01
14.	Къазияв Али «Бёрюакъай ва Арлан ит»	1	16.01
15.	Алимпаша Салаватов «Нартлагъа», «Салам болсун»	1	23.01
16.	Наби Ханмурзаев «Биздей игит халкъ болурму дюньяда»	1	30.01
17.	Класдан тышда охумакъ учун (Внеклассное чтение)	1	06.02
18.	Магъаммат-Солтан Ягъяев «Бир орамны игитлери» (повестьден гесеклер)	1	13.02
19.	Абдулмежит Межитов «Ватан деген не затдыр», «Юртну ийиси»	1	20.02
20.	Ибрагъим Керимов «Игит тувгъан гюн»	1	27.02
21.	Магъаммат Атабаев «Ёл табар»	1	05.03
22.	Класдан тышда охумакъ учун (Внеклассное чтение)	1	12.03

23.	Акбай Акбаев «Дюнья», «Ярайгъан затмы»	1	19.03
24.	Абдурагъман Къазиев «Кирпи», «Оъмюр»	1	02.04
25.	Микаил Абуков « Арт дѣгерчиклер»	1	09.04
26.	Изамит Асеков «Къушлар уя гъазирлей», «Бола бусанг болат бол»	1	16.04 23.04
27.	Темирболат Бийболатов «Вай къзакълар яллатды»	1	30.04 07.05
28.	Муса Магъамматов «Уллу абайны сандыгъы»	1	14.05
29.	Изложение «Мени анам»	1	21.05
30.	Класдан тышда охумакъ учун (Внеклассное чтение)	1	28.05

Тематический планлар
Къумукъ адабият 6 клас

№	Гечилеген материал	С А ГЪ А Т	З А М А Н	Так- рар- лав	Сёзлюк иш	Байлавлу сёйлевню обсдюрюв
1	1-2 четверть Халкъ авуз яратывчулугъу Англатьив дарс. Вводный урок.	1				
2	Къакъакълар. Оюнлар. Сююв. Той. Яс. Колыбельные, игров., любовн., свадебные песни. Причитания.	1			Ёргълар, чоргъа, йылккы, дамгъа-тепге.	Бырынгъы йырланы уллулардан язып алыв.
3	Замангъа ва загъматгъа байлавлу адат – кылыкъ йырлар. Земире. Навруз. Гюдюрбай. Обрядовые, трудовые песни.	1			Къапчыкъ, тари, боза, къартыкъ.	Гёнгюнден йырланы яшлагъа хор булан, айрыча айтдырив.
4	Эпос Къарткъожакъ булан Макъсуманны йыры. Богатырь Карт- Кожак и красавица Максуман.	1			Дёнен ат, дёнейик, дага- ланып, буршумукъ, тарлан боз.	Макъсуманны келпетин яратыв.
5	Нарт эпосуна гиреген хабарлар. Рассказы о нартах.	1			Нарт.	
6	19-нчу асрудагъы адабиятдан Йырчы Къазакъ. «Эренлер деген булан эр	1			Атоллу, ашналар, юдамакъ, санда,	Йырланы

	болмас». «Батыр булан къурдаш бол». «Мужчиной бытъ- не значит им назваться», «С батыром дружи».				чагъылыгъан гюн.	чеберлик алааматларын табыв.
7	Магъаммат- Апенди Османов. « Гёгюрчюнлени арзасы». «Заявление голубей».	1	16.10		Алагъожа, къала.	Бийни рагъмусузлугъуну гъакъында хабарлав.
8	Абусупиян Акаев. «Къызъяшланы тилинден бир шикаят», «Сабанчы». « Письмо от имени девушек», «Крестьянин»	1	23.10		Гъам, закат, шикаят, марипат, тавлакъ.	Инкъылапдан алдагъы вакътиде къызланы яшавун суратлав.
9	Манай.Алибеков. «Яхсайлы къумукъ къызланы арзлары». «Жалоба аксайских девушек»	1	06.11			
10	Къазияв Али. «Къувлуйгъан лепекели» «Песня кукурузы».	1	13.11		Балкъыйгъан, чархым.	Шиъруну чеберлик алааматларын табыв.
11	Багъавутдин Астемиров. «Къоркъма, ёлдаш», «Язбаш». «Не бойся, товарищ», «Весна».	1	20.11		Азыкъ, орайып, накъышлангъан, теки халчадай.	
12	Т. Бийболатов. «Язбашны гъиси», «Язбаш геле».		27.11			
13	Дагъыстан халкъланы адабиятларындан Омарла Батырай. «Игитни гъакъындан». «О герое».	1	04.12		Мисри, чакъма, лачин.	Йырда эпика игитни келпети.
14	Етим Эмин. «Огъ, яшав», «Чарслы заман». «Ах, наша жизнь», «Смутное время».	1	11.12		Загъмат, гюнеш, магърюм	Шиъруну идея маънасын ачыв.
15	20-нчы асрудагъы адабият					Давутов

	А-В. Сулейманов. «Днепрни игити» «Герой Днепра»	1	18.12	Тулукълар, сал байлап, чегин.	келпетин яратыв.	
16	Анвар Гъажиев. «Къумукъ тюз». «Кумькская равнина»	1	25.12			Л
17	Кл. тышда. А. Гъажиев «Юртум» Вн. чтение. «Моё село».	1	08.01			Б
	3-4 четверть					Б
18	Камил Султанов «Сен тюлкую бусанг, мен къуйругъуман». «Если ты лиса, я её хвост».	1	15.01	Сынавлу, кант	Тюзлюкню макюрлюк булан утма бажарыл- майгъанлыкъ- ны гъакъында сэйлев.	О
19	Микаил Абуков. «Рагъмулу тюбек» «Благородное ружьё»	1	22.01	Мухбир.	Табиатны суратлав.	М
20	Соравлагъа жавап берив. «Рагъмулу тюбек» Р/р. Ответы на вопросы.	1	29.01	Анжи, талайсыз.	Табиатны аяма герекни гъакъында лакъырлашыв оятгерив.	Л
21	И. Ибрагъимов «Къадав». («Черлтирли кагъыз») « Письмо»	1	05.02	Бифштекс, бюрократ.	Сатира асарны баш игитини герти бетин ачыв.	А
22	Камал Абуков «Къартны гёяшлары». «Слёзы старика»	1	12.02	Юген, елбеге, немкъорай.	Арсевни Къашгъагъа бакъгъан сюювю гъакъда хабарлав.	Р.
23	Кл. тышда охув. К.Абуковну хабарлары. Вн. чтение. Рассказы К. Абукова.	1	19.02			

24	А.Акбаев. «Хожатав» 1б. А.Акаев «Хожатав»	1	26.02	Мингбашлы, Таркьякья	Шиъруну чеберлик аламатларын табыв.	С
25	«Хожатав» 2б	1	04.03			У
Дагъыстан халкъланы адабиятындан						
26	Манаф Шамхалов «Тавлардагъы атылтывлар» «Выстрелы в горах»	1	11.03			Р
27	Р. Гьамзатов «Турналар» «Журавли»	1	18.03	Сыкълашдырып.	Давда къалгъан юртлуланы атларын эсгерив.	А
28	«Вера Васильевна».	1	01.04	Арбат.		Т
29	Чебер охув мердешлени уьстюнде ишлев. Р/р Работа над выразит. чт.	1	08.04			Л
30	Э. Капиев «Шаирни къысматы». 1б. «Судьба поэта»	1	15.04 22.04	Таржумачы.		А
31	«Шаирни къысматы» 2б. «Судьба поэта»	1	29.04	Ликпункт.		Р.
32	Р. Рашитов. « Эшек неге авлана». «Почему осёл катается»	1	06.05	Ажайып, кавлана.	Шиъруну аслу маънасын ачыв.	
33	Кл тышда охув. Анвар Гьажиев. Дарай кёпюр» Вн. чт. «Шёлковый мост»	1	13.05			
34	Такрарлав. Повторение.	1	26.05 27.05			

Тематический планлар Къумукъ адабият 7 клас (1с)

№	Гечилеген материал	С а гъ а т	З а м а н	Сёзлюк иш	Байлавлу сёйлевню обсдюрюв	Къ У Р А Л Л А Р
	1-2 четверть					
			01.09.			
1	Англатьв дарс. Халкъ авуз яратывчулугъу. Вводный урок. Устное народное творчество.	1	8.09	Гъасил бола, журалары, фольклор, сигъру		
2	Къумукъ мифлер. «Гёк бёрю», «Къылыч ургъан яр». Мифы кум. «Синий волк», «Скала, рассечённая шпагой».	1	22.09	Тухум, дерия, анакъ, кюрчю.	Бырынгъы замандагъы халкъланы инанывлары гъакъда хабарлашыв	
3	«Эмен терек» «Дуб»	1	29.09.			
4	Къанна къзакъ йырлар. Гёнг. Казакские песни.	1	06.10	Ичиргилер, ебелери, шамланып, чайнарына.	Къанна къзакъ й. маънасын ачыв.	
5	Айгъазини йыры Песня Айгази.	1	13.10	Кюстюн болгъан, тор ат, ясын, алаша, ябагъылы.	Йырны хабар этип айтыв.	
6	Кл. тышда охув. Игит тарихи йырлар. Вн. чт. Песни о героях.	1	20.10			
7	Абдулланы йыры. Эпос лирика. Песня Абдуллы.	1	27.10	Гъайкел, олжа, сарасанлар, сынажа.	Ананы келпетин ачыв.	
8	Легендалар. «Таш улан» «Каменный мальчик».	1	10.11	Тулукълар, кериван.	Таш уланны келпетин ачыв	
9	Сочинение «Къумукъ эпосда батырланы келпети». «Образ героев в кум. эпосе».	1	17.11.			

10	Й. Къзакъ. «Не билейим юз дынкъы бар ханланы». «Как я мог предвидеть коварство ханов».	1	24.12	Гюренлеге, алыс, дувансыз, макъар.	Шаирни шиъруларыны терен маънасын ачыв.	С
11	«Гетгенибиз гёкша марал гюз эди» гёнг. I бёлюк. «Осень голубая, как марал».	1	01.12	Чер булан, гумарлап, салагъгъа къараваш, парз эди.	Шиъруда суратлавланы, ошатывланы табыв.	У
12	Кл. тышда охув. Й. Къзакъны шиърулары. Вн. чт. Стихи И. Казака.	1	08.12			р
13	Къоччакъай Жамалдин «Облюп тирилген кююм». К. Джамалдин «Как я воскрес».	1	15.12	Бугъав, надзиратель, эрмели, Буравкъала.	Шиъру язылгъан вакътини гъалиги заман булан тенгleshдири.	а Т
14	Абусупьян Акаев «Къылыкъ китап».	1	22.12			
	Дагъыстан халкъланы адабиятларындан					л
15	А.Къапууров. «Мени яшавум» «Моя жизнь».	1	29.12	Чарыкълар, шекирт, магарич.	Сюжетни гъакъ. англ. берив.	а
16	З. Батырмурзаев. «Тангчолпан». «Кериван гетди». «На заре», «Караван ушёл».	1	12.01	Тангчолпан, харап эт, кериван.	Атасы ва уланы Б-ны гъакъында лакъырлашыв оьтгерив.	р,
17	Сочинение «Къумукъ къагъруманлар» «Революционеры – кумыки».	1	19.01			

	3-4 четвърть 20-нчы асрудаггы адабиятдан					
18	А-П. Салаватов. «Къарачач» 1 акт «Карачач».	1	26.01	Мадар этдик, маъдан, хан, вазир.		а
19	«Къарачач» 2 акт	1	02.02	Къараваш, харлы этмек, нёкер, жыкыы	Пьесаны аслу маънасыны айланасында лакъырлашыв юрютюв.	
20	Чебер кюйде рольлагъа гёре охувну уьстюнде ишлев. Работа над выразительным чтением по ролям..	1	09.02			Л
21	Аткъай. «Къайырхан булакъ». «Родник Каирхана». «Мени халкъым». Гёнг.	1	16.02	Къалп ишлер, чомартлыкъ.		Б
22	М-С. Ягъияев. «Топуракъ сёйлей». «Земля говорит».	1	01.03			б
23	Баммат Атаев. «Сапунтавну арсланы». «Лев Сапун горы».	1	15.03			
24	К.Абуков «Очакъда от сёнгюнче» «Пока горит огонь»	1	22.03	Мюгълет, тиркелген, чйсынлыкъ.		о
25	М.Атабаев «Урлангъан ажжал». 16. «Похищенная смерть».	1	05.04	Кулаклар, кюртлер, тул къалып.	Ватан давну игитлерини гъакында лакъырлашав.	

26	«Урлангъан ажжал» 26.	1	12.04			М
27	Сочинение «Поэмада почтальон яшны келпети».	1	19.04			
28	Агъмат Жачаев. «Бёрк бар сени башында». «Мен къумукъман». «Я-кумык».	1	26.04.		Ана тилни сюювге, оьктемликге чакъырыв.	Л
29	Дагъыстан халкъланы адабиятларындан Багъавдин Митаров. «Билдиригиз дослагъа». «Сообщите друзьям».	1	03.05	Жагъ, «Хейнкенлер», топ- топхана.		
30	Р.Гъамзатов «Къурдашыкъ гъакъда ёммакъ». «Сказка о дружбе».	1	10.05			а
31	Алирза Саидов. «Гелигиз, къурдашылар». «Приходите, друзья».	1	17.05		Асарны аслу маънасы.	
32	Кадрия «Ананы оьлювю». «Смерть матери».	1	24.05			р
33	Р.Рашитов. «Адамгъа макътав». «Хвала человеку».	1	24.05	Периште, къул, чарыкълар		
34	Къ.Мазаев. «Периште».	1	31.05.		Гулини келпетин ачыв.	

**Тематичесий планлар
Къумукъ адабият 8 кл.**

№	Гечилеген материал	С А Гь А Т	З А М А Н	Так- рар- лав	Сёзлюк иш	Байлавлу сёйлевню обсдюрюв	Къ у- ра л- ла р
	1-2 четверть						
1	Англатьв дарс. 18-19-нчу асрулардагы адабият. Вводный урок. Литература 18-19 веков.	1	01.09 08.09				С
2	Йырчы Къазакъ. «Мен Къазакъман, Къазакъман». «Я Казак, Казак».	1	22.09		Таркъалмай, тул бара, бюлдюр- бюлдюр, мадат.	Й. Къазакъны яшаву гъакъда хабарлав.	У
3	«Гёргенибиз кёреклегесыйышмай» «Увиденного в сердце не вместишь».	1	29.09		Айсыйлым, тозалмас, узалмас.		Р
4	Магъаммат-Апенди Османов «Шавхалны къаласы» «Дворец шаухала».	1	06.10		Шавхал, бий, къангалы.	Поэмада къумукъ шавхалны халкъгъа этген зулмусу гъакъда хабарлав	А
5	Мунги Агъмат «Яш гюбечилени йыры» «Песня молодых кубачинцев».	1	13.10		Гюбечи, билезик.	Гюбечилени яшавун суратлав	Т
6	Инхолу Али-Гъажи «Акъ гире», «Насигъатлар» Али-Гаджи из Инхо «Седею», «Советы».	1	20.10			Шаирни философ ойларыны гъакъында лакъырлашыв оьтгерив, ону	Л А Р,

						тюз ойларын гёрсетив.	
7	Мардахай Авшалум. «Базыкъ къурсакълар», «Гел айтайым, тынгла, сибир къурдашым». «Толстопузые», «Слушай, сибирский друг».	1	27.10.			Шаирни шиъруларында ана топуракъгъа бакъгъан сююв.	А
8	Кл. тышда охув.Къ.Али. «Давдан кагъыз». Вн чт.К.Али «Письмо с фронта».	1	10.11				
9	Дадав Магъамматов. «Баммат- Гъажи», «Айтар эдим». «Баммат-Гаджи», «Сказал бы я».	1	17.11			Шаирни шиъруларында оъз заманын суратлавланы табыв.	Л
1 0	Манай Алибеков «Байрам тойда гъалиги яшланы йыбанагъан кюйлери», «Гъакимлени ишлери» «Как сегодняшняя молодёжь отдыхает на праздниках, свадьбах», «Дела начальников».	1	24.11		Пёрми.	Шиъруларын- да яшавну бузукълукъ- ларын гёрсетив	Б
1 1	Нугъай Батырмурзаев «Языкъ Гъабибат» 1б «Бедная Габибат»	1	01.12		Мадраса, илму,маишат, къысгъа аякълылар	Асарда охув- илму адамгъа тарыкъ экенин гёрсетив.	Б
1 2	«Языкъ Гъабибат» 2б	1	08.12		Къалам, камил болмакъ		О
1 3	«Языкъ Гъабибат» 3б	1	15.12		Зайып.	Асарда Гъабибатны келпети.	
1 4	Сочинение « Гъабибатны келпети»(онгарылыв) Сочинение «Образ Габибат» (подготовка)	1	22.12				М
1 5	Сочинение (языв) Сочинение (письмо)	1	29.12				Л
1 6	Кл. тышда охув.К.Абуков «Тайгъакъ сокъмакъ»	1	12.01				А

	тропа»						
1 7	Т. Бийболатов. «Къурбатлыкъ», «Тутгъун» «Необитаемая даль».	1	19.01		Тутгъун	Шаирни элинден аридеги къыйын яшаву.	Р
	3-4 четверть						С
1 8	«Батагъада ярыш» «Соревнования»	1	26.01		Батагъа, ярыш		У
1 9	Мугъутдин Чаринов «Эркинлик». «Свобода».	1	02.02				Р
2 0	Къалукълу Мирза «Хангъа жавап», «Насипли бюлбюл». «Ответ хану», «Счастливый соловей».	1	09.02			Шаирни ханлагъа къаршы турувун суратлав	А
2 1	Етим Эмин «Огъ, бизин яшав». «Ох, наша жизнь»	1	16.02				Т
2 2	Кл. тышда. 20-нчы асрудагъы адабият. Вн. чт. Лит-ра 20-века.	1	23.02				Л
2 3	Наби Ханмурзаев. «Бочкени канты» «Жалоба бочки».	1	01.03			Поэманы сатира асарлагъа хас къылыкълары.	А
2 4	Б.Астемиров «Тангчолпан» «Утренняя заря».	1	15.03				Р,
2 5	Алим-Паща Салаватов «Айгъази». 1 акт «Айгази».	1	22.03		Хан, вазир, некер		А
2 6	«Айгъази» 2 акт	1	05.04		Къараваш, бийке		Л
2 7	Кл. тышда охув. Бадрутдин «Перезе толкъун» Вн. чт. «Бирюзовая волна».						Б
2 8	Сочинение «Айгъазини келпети». «Образ Айгази»	1	12.04				Б

2 9	Ю.Гереев. «Маржанатны хыяллары», «Абия – ханум». «Мечты Маржанат», «Абия-ханум»	1	19.04			Хабарланы баш игитлерини гъакъында лакъырлашыв ытгерив	О М
3 0	«Ажайны планлары» «Планы Ажай»	1	26.04				
3 1	А.-В. Сулейманов «Къумукъ шаирлер фронтда». «Поэты – кумыки на фронте».	1	03.05			Шаирни асарында фронтда шаирлени этген ишлерин, гъюнерлерин суратлав	Л
3 2	Аткъай «Отташ Нюржан»	1	10.05	Отташ, кылыч, тилкъав		Отташ Нюржанны келпетин яратыв	А
3 3	Кадрия «Ногъайым» «Ногайская степь».	1	17.05			Анадаш ватанны гёзеллигин суратлав	Р.
3 4	Чебер охув мердешлени уьстюнде ишлев.	1	24.05				
			31.05				

Тематический планлар Къумукъ адабият 9кл. (0,5с)

№	Гечилеген материал	С А Гь А Т	З А М А Н	Сёзлок иш	Байлавлу сёйлевню оьсдюрюв	Къураллар
1	1-2 четверть 20-нчы асруну экинчи яргысындагы адабият	1	12.09			
	Абдурагъман Къазиев Яшаву ва яратывчулугъу «Къумукъ тюзню гюзгюсю» «Зеркало кумыкской равнины»			Огълан чочгъа Сююп мутиъ	Йырчы Къазакъны келпетин яратмакъ учун къоллагъан чебер алааматланы табыв	С
2	Амир Къурбанов Яшаву ва яратывчулугъу «Асиятны сюювю» 1-2 акт. «Любовь Асият»	1	26.09	Маданият Смета боюнса	Драманы аслу игитлерини келпетлерин ачыв	У Р
	«Асиятны сюювю» 3 акт.				Асиятны келпетин ачыв	А
	Аян охув Бетлеге гере драманы охув					
3	Кл тышда Р.Гъамзатов Шиърулары Внекл. чт.стихи Р.Гамзатова	1	10.10			Т
4	Аткъай Яшаву ва яратывчулугъу «Рабият» 1 б.	1	24.10	Чегюр Яри Гъаймараман Къуруп	Асарда къумукъланы къагъруман	Л

	«Рабият»			турмакъ	улань Зайналабитни ва Умукурсюнию келпети	А Р
	«Рабият» 26					
5	Сочинение « Поэмада Рабиятны келпети».	1	21.10			
6	Анвар Гъажиев. Яшаву ва яратывчулугъу. «Анадал айтды». «Дон казал».	1	05.12	Анатол, Эдил, явлар, бадырамакъ, ихылмакъ.	Ханпаша Нурадиловну игитлиги гъакъда хабарлав.	А
	«Сёнмейген юлдузлар». Гёнг. 1 б. «Негаснущие звезды».			Магъи	А.Гъажиевни яратывчулу- гъунда Ватан давну темасы.	Л
7	Сочинение. «Сёнмейген юлдузлар». (Юртдан давгъа гетип къайтмагъанлагъа багъышлап).	1	19.12			Б
8	Магъамматсолтан Ягъияев. Яшаву ва яратывчулугъу. «Бир оърню бир эниши». «Одна высота одной низины» Адабият асарны игити ва ону прототипи.	1	09.01	Къагърулу питнели девюр, булкъа, къабалай, догъа, батрак, кулак, тастымал.	Романда баш игитлер Солтанны оа атасы Юсупну келпетлерин суратлав.	
9	Ибрагъим Керимов. Яшаву ва яратывчулугъу. «Алихан-тогъай».	1	23.01	Тогъай, тарихи, сызакъ	Хабарны аслу ндеясын ачыв.	Б
	«Агъа-ини».			Гавургийик,		

	«Братья».			экспедитор.		
	Кл. тышда охув. «Тирменчини гьиллалары», «Сынны сыры». «Хитрости мельника». «Тайна надгробного камня».	1	06.02	Сагъ чакъырым ланчы аят.		О
10	Шарип Альбериев. Яшаву ва яратывчулугъу. «Мен къабулман», «Адам ва топуракъ».Гёнг. «Я готов», «Человек и земля».	1	20.02	Гюйрюч, къаммакъ. Дёне, савруна, чом ясакъ.	Шиъруну чеберлик аламатларын табыв.	М Л
	3-4 четверть					А Р
11	Агъмат Жачаев Яшаву ва яратывчулугъу. «Ана тил» «Аш гесек» «родная речь» «кусок хлеба»	1	05.03	Васият тишнейгенлер гюмез увузун	Ашны нечик ияма герекни гъакъында хабарлав	
12	Умукюрсюн Мантаева Яшаву ва яратывчулугъу «Елугъув» «Встреча»	1	19.03	Кюпе ожакъ	Соравлагъа Язып жаваплар берив	Т Е
13	Акъай Акъаев Яшаву ва яратывчулугъу «Кюрчю ташлар» «Камни основы»	1	09.04	Мухбир Кюрчю Аберек къыблама нюдюр	Поэманы аслу маънасын ачыв	С
	Жаминат			Тул	Тул къызны	Т

	Керимова Яшаву ва яратывчулугъу «Тул къыз» 16 генг «девушка- вдова»			малхуя	келпетин яратыв Огъар ошап къалгъан кеп- кеп тиштайпаланы къысматын эсгерив	
	«Тул къыз»					Л
	Сочинение «Жаминат Керимованы поэмасында тул къызны келпети»					
	Кл тышда охув А.Гъажиев Шиърулары					Е
14	Гъалиги къумукъ проза Зарипат Атаева. Яшаву ва яратывчулугъу. «Къурдашлар кыйынлы гюн табулар». «Друзья познаются в беде».	1	23.04		Тюрлю- тюрлю миллетлени арасындагы дослукъну гъакъында хабарлав.	
15	Гъайбулла Давутов. «Орман булакъ»'. «Лесной родник».	1	07.05	Сынавлары, къарыв къайтармакъ, зинджан.	Асарны чеберлик аламатларыны уьстюнде нш	Р
	Мустапа Гъусейнов. Яшаву ва яратывчулугъу. «Бай гелин». «Богатая невестка» Хабарны гъакъында англав.				Хабардагы адат-къылыкъ тарбия масъалаланы гъакъында хабарлав.	С
	Алим Кабардиев. Яшаву ва яратывчулугъу.				Къумукъ къыз Жансарини келпетин	У

	«Жансари». Адабият асарны тили.				яратыв.	
	Дагъыстан халкъланы адабиятларындан					Р
16	Расул Гьамзатов Яшаву ва яратывчулугъу. «Россияны солдатлары». «Солдаты России»	1	21.05	Аминлигин гёрсетген, пурус.	Поэмада Уллу Ватан давда совет халкъны бузулмас дослугъун суратлав.	А
	«Ана тил» «Родная речь».			Челюнде, дёнмеге		Т
	Муталиб Митаров «Устаз». Магьамматзагьит Аминов. «Аривлюк». «Красота».			Манналакъдай, чёллерде, ёргъа, уштукъул.	Кбылыкь масьалаланы салагъан ва чечеген къайдаларыны гьакъында сёйлев.	Л
17	Агьматхан Абу- Бакар. «Къалалы кыыз». «Девушка из крепости».	1	24.05	Табии балагъ, таьсир эте, азап, талигъ, языкъ.	Беланы келпети.	
	Магьмматрасул Расулов. «Гертмелер». «Дикие груши».				Асарны оьзтёречелиги, чеберлик аламатлары.	А
	Такрарлав.					